

Bánrévétől a világ

Léka Géza: *Árva ragyogás*

Hitel Könyvműhely, 2016

Móricz *A boldog emberének* zárlata jut eszembe: „A te életed mintaszerű emberi élet. A szegény magyar földműves ember együgyű élete. Nem futottál hiábavaló földi javak után: mennyei kincset szereztél ezen az igazán siralmas földi téreken. Arról nem tehetsz, hogy az ember az ország szolgálatában elég, mint a kicsiny gyertyaszál. Ebben mindnyájan osztályos társaid vagyunk e megtörtetett kis trianoni csonka hazában.”

Hosszan töprengve a Léka-regényen, nagyjából ama kérdésfeltevésig jutottam, ameddig a riportregény szerzője, Móricz Zsigmond juthatott el könyve tanulságaképpen: mi az ember történetében a tragédia, mi abban a nem tragédia? Avagy: az ember eleve önmagában hordozza a tragikumot és nem tragikumot egyszerre? S mindezt a születéstől a halálig tartó örökállapotot nevezzük köznyelven sorsnak, életnek? A Léka-tematikához visszatérve: a küzdelmeiben magára maradottság eleve kódolt-e az emberben, vagy ezt az árvaságot a sors hozza létre?

Majdnem shakespeare-i a Léka-történet alapmondandója: mindenért többszörösen meg kell szenvedni, mindenért kijár a „büntetés”: a sikerért, a szeretetért, a szerelemért. Minden tettnek következménye árvaság. Árvának lenni úgy, hogy az ember a szó szoros értelmében véve nem árva, vannak rokonai, szülei, gyereke, életpályáján kivívt érdemei, azaz közvetlen s tágabb környezetét betöltő ragyogása: a legabszurdabb, ugyanakkor a legtermészetesebb dolgok közé tartozik, ami az emberrel megtörténhet. Az ilyen árvaság nem lehet más: a sors kegyetlen színesztéziája: *Árva ragyogás*.

Különös látószögből megírt, sajátos, de mégis nyersen és fájdalmasan köznapi értéktartományokat bevilágító könyv, amilyen eddig még nem volt, vagy legalábbis nagyon kevés. Szerkesztési elvét tekintve talán Hamvas Béla *Karnevál* című művéhez áll közel valamennyire, amennyiben a metanarratív szöveg és a tulajdonképpeni esemény sor tipográfiailag is elkülönülnek egymástól. Műfajában regény, szorosabban: levél- vagy (önéletrajzi) dokumentumregény, valójában mindkettő vagy egyik sem, leginkább azt mondhatjuk, hogy még inkább a regényműfaj önreflexív vonulatához tartozik az *Árva ragyogás* is, mint a Hamvas-regény. Valami azonban lehet a levegőben, hogy ez az utóbbi években használatossá vált regényműfaj új-más – szintén metanarratív – utakat is keres, egyéb értékvetületekben is, gondoljunk csak jelen irodalmunknak az *Árva ragyogással* szinte egyidejű megjelenését, különös egybejátszásaira, mint Doboss Gyula *A Merza-napló* (2015) vagy Ács Margit *Párbaj* (2016) című regényeire. Mintha lehetséges kiutakat keresne a válságainak egyikét élő regényműfaj a valóság újfent kifejezhetetlennek tűnő megnyilvánulásaira. Mindenesetre az *Árva ragyogás* is olyan műalkotás, amely csak egyetlen egyszer pattanhat ki a műzsa termékeny mosolyából.

Mi a titka az illetén formán megszületett Léka-regénynek? A titok nyitja a metanarrációs technika bizonyos módosulásában, két egymástól nagyon távol eső idősíki egybejátszásában-elkülönültségében, a múlt és a jelen ok-okozati kapcsolatának feltárásában keresendő. A közreadó narrátor a lét olyan kérdéseire keresi a választ, amik csak és kizárólag a család tör-

ténet gyökereiig leásva lelhetők meg. Az *Árva ragyogásból* a szerző kiiktatta a hagyományos értelemben vett cselekményt, fiktívvé, kimerevítetté téve a cselekvő-átalakuló figurákat, s egyúttal elvetette a hagyományos prózamű-szerkezeti felépítést, azaz: a nyitó egyensúly-cselekmény-záró egyensúly szerkesztési elvét, magát a hiányzó történetet, eseménysort pedig az időben előre haladó – kurzívval szedett – családi levelezés linearitása helyettesíti. A közreadó narrátor olyan tanúságtevőként lép fel, aki a levelek – a fikción belüli fikció – keletkezésének félidejében még meg sem született, vagyis nagyrészt a narratív emlékezet kezdete előtti időkre tekint vissza. Az elbeszélő idő és az elbeszélte dolgok ideje szükségképpen válik ketté, miként az emlékező és az emlékeztető is. Nincs ebben semmi különös, hiszen mindannyiunk emlékezte így működik.

De ki az árva? Ki az árvák közül a legárvább? Alaphelyzetben természetesen a közreadó narrátor, aki a regény másik síkján, a levelek szintjén mozgó fiktív – már nem élő – figurák: az apa, az anya, a nagyanya, az öregmama összes árvaságát és a sajátját is magában szenvedheti, azaz – ha sorsról van szó –: az *öszejtig minden ő*, akiből „dől az elhagyatottság”.

Ezt az elhagyatottságot a siker-kudarckambivalenciája és egy nagyon messziről sarjadt és ki tudja, merre kanyarodó, örök életbe vetett hit tartja fenn. Az együttlét és az együttlét hiányának szakítópróbái tartják izzásban. Az *Árva ragyogás*ban neki jutó árva szerepe a hártásé. A mindent látó gyermeki szem eltaszítja magától a könnyörtelen valóságot: a családi fészek hiányát. A szigorú önreflexió itt korántsem véletlen: a burkolt önéletírás metaforájában rejtezik a közreadó narrátor alig leplezett örök kérdésfeltevése: honnan jöttem? Hová tartok? S mi ennek az oka?

Léka Géza makulátlan férfigyelemmel katonás rendben tartott garzonlakásában, a szerzővel időzve-elborozva merült föl bennem a kérdés – miközben ezt a rendet rendre felborítgatni igyekeztem

–: vajon, hogyan. milyen benső tartásból eredeztetve bírja – sőt: talán élvezi is – ez a talpig férfi a magányt? A folyamatában is teljes árvaságot? A küzdést a tehetségéhez méltatlan háttérbe szorítottsággal? Az *Árva ragyogás* mindegyike a válasz: büszkén vallott öröksége az neki.

Talán éppen ezek miatt a közreadó narrátor bizonyos mértékben a külső szemlélő helyzetéből viszonyul tárgyaához: a levelekben feltáruló, tipikusan magyar család-történethez, ami nagyjából arról szól, hogy a mesék legkisebb szegénylegénye tehetségére és eszére támaszkodva, kontinenseken áttáncolva hogyan jut el a nagyvilágba s azon keresztül árvaságra. Esetünkben a határszéli Bánrétvétől a világot jelentő deszkákig. Mint Balzac *Szamárbbőr* című regényében: a központi figura sikerei kegyetlenül fogyasztják a sorsot. Szüksége is van a narrátornak a szemérmes, óvatos és higgadt távolságtartásra, hogy fenntarthassa a történetmesélő objektivitását, ezáltal megvédje közreadó narrátori szerepben megnyilvánuló önmagát s művét az önéletrajzi-családregegy műfajának megkísértéseitől.

Mert jóval többről van itt szó, mint holmi személyes drámáról. Hogy is írta Móricz? Idézzük csak vissza *A boldog ember* zárólatát: „Az ember az ország szolgálatában ég el, mint kicsiny gyertyaszál.” Akár az *Árva ragyogás* mottója is lehetne ez a mondat. A levelekben megnyilvánuló apának, anyának, nagyanyának, de még a többi, halványan elő-előbukkanó mellékfigurának is ki nem mondott feladata ez a feltétel nélküli „szolgálat”. Ám jóval Móricz előtt Kölcsey leírt egy ide illő másik mondatot is a *Parainesis*ben: „Az emberi tehetőség parányi lámpa, mely egyszerre keskeny kört tölthet meg fényével; s ha egy helyről másra hurcoltatik, setétséget hagy maga után.” Egyképpen találó mottó az *Árva ragyogásra* ez is.

Szolgalat. Sötétség és világosság. Kulcszavak a történethez. Az ember szükségképpen egyedül marad tehetségének kibontakozásával, evvel együtt ólomsúllyal

ránehezhető feladatával, küzdelmeit magának kell megvívnia az élet rászabott színjátékában. Minél tehetségesebb, minél sikeresebb, annál súlyosabb ránehezhető teherterhelés lesz az árvasága, annál nagyobb a kiszolgáltatottsága. Ebben a fiktív apafiguráé, az önmagával és fényével az egész világot apránként bevilágító parányi lámpáé az elsőbbség, a Magyar Állami Népi Együttes szólistáncosáé, hiszen az ő egyedüli tulajdona és kötelessége a ragyogás. Aki romantikus jelkép (Jókai-hős!) is egyben – úgynevezett ideálalkat –, sziklaszilárd, tiszta jellemű, szálfatermetű, jegygye-tartású, úgynevezett „szép” és okos férfi, hivatásának megszállottja, büszkesége. Habitusánál fogva övé a legmegátkozottabb helyzet – hiszen igen ritkán van módja ragyogására éppen a legjobban szeretettekre ontania, fénye látszólag haszontalanul szétszóródik a világban –, de az ország leghűségesebb szolgálatának nyomasztó terhe is övé egy olyan korban, amely a lehető legnagyobb mértékben s szinte ingyen zsigereli ki készséges szolgálattevőit. Az ő apa-mítosz sötétjében oximoronként világitó árvaságához képest a narráció többi alakja ennek a célja felé magányosan haladó „lámpahordozónak” kiszolgáltatott sztaffázsfigura, bizonyos mértékig a közreadó narrátorra, annak sorsát meghatá-

rozó kellék-szerepben végbemenő visszatükröződés.

A szolgálatteher mibenléte ugyanis nem társadalmi berendezkedés, hanem tehetségfüggő. Nem a „külvilág” irányítja, nem az emberiség látszólagos sorsát át-átszövő politikai „rendszerek”, esetünkben a Rákosi-diktatúra és az utána következők. Az pusztán a történelem egy jelentéktelen szelete, amit túl kell élni. Az csak nehezíti a feladat elvégzését. A szolgálatnak, a hivatás kiteljesedésének öntörvénye van. Levelekben metaforizált, saját „árvasága” van. Ezek a levelek voltaképpen és stílisztikailag a „kihagyásos” technikát helyettesítik, többszörös áttételen keresztül tudósítanak életdarabokról.

Ezernyi szívet fog össze kiválóan a Léka-regény. Korszakost is, egyedít is, különöst is. Ez azért van, mert Léka Géza ezernyi sorsban otthonos, és azok pókhálófinom árnyalataiban nemkülönben. A mű nagy-erénye, hogy mellékfigurái is finom tüccsel vannak megrajzolva, mivel egy-egy adott kornak az emberre gyakorolt hatásai, személyiségeinek alakváltozatai igazán csak apróságokban, hétköznapjaiban, gesztusaiban mérhetők igazán, éppen ott, ahová a történelem- és társadalomtudomány – élelátás híján – nem lát be, ahová csak a szépirodalomnak van bejárása.

Kemsei István

KEMSEI ISTVÁN (1944) költő, író, tanár. Utóbbi könyve: *A szederinda szeme* (2016).